

Hauraus vai haureus?

Naisen seksuaalisuus maallisessa oikeudenkäytössä

Millainen merkitys naisen seksuaalisella puhtaudella oli myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun kaupunkiyhteisölle? Oliko tyttöjen ja naisten siveys haurasta ja helposti tahriintuvaa kollektiivista omaisuutta, joka vaati isän, aviomiehen ja lainsäätäjän jatkuvaa suojelua? Vai oliko naisen seksuaalisuus jotakin hallitsematonta, uhka, jota vastaan taisteltiin kurittamisen ja rankaisemisen avulla? Olivatko naisen ja miehen roolit sukupuolielämän kannalta loppujen lopuksi niinkään erilaiset? Artikkelini tarkastelee näitä näkökulmia Ruotsin valtakunnan maallisessa oikeudenkäytössä, jonka osa myös Turku oli.

Seksuaali- ja siveysrikokset tutkimuskohteena

Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjaan merkittiin kesällä 1624 salavuoteustapaus, jonka päähenkilöinä olivat Johan ”ja tämän huora”, nainen nimeltään Ursula.¹ Aikakauden kielenkäyttö saattaa hätkähdyttää, mutta nuorenparin tarina on monella tapaa tyypillinen. Siitä heijastuvat ajattelutavat kertovat sukupuolittuneista siveyskäsitteistä ja eriytyneistä sukupuolirooleista, mutta myös alioikeuksien menettelytavoista voimassa olevien säädösten puitteissa. Tarkastelen myöhemmin tarkemmin tätä ja muita tapahtumia, jotka kertovat kaupunkielämästä siltä osin kuin oikeusjuttuihin johtivat eriävät käsitykset sukupuolimoraalin mukaisesta käytöksestä tai kun kyse oli seksuaalisesta väkivallasta. Kyse on laadullisista esimerkeistä, ei tilastollisesta analyysistä.²

Kirja, johon merkittiin muistiin muun muassa tällaisia turkulaisien edesottamuksia ratkaisuihin, mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1428. Säilyneitä tuomiokirjoja ei kuitenkaan ole ennen vuotta 1623.³ Varhaisimmat käsittelemäni oikeustapausesimerkit ovat siksi

peräisin Tukholman raastuvanoikeudesta, jossa normit ja käytännöt kuitenkin olivat samansuuntaiset. Kaikki tapaukset koskevat alempia sosiaaliluokkia tai porvarillista keskiluokkaa, ei eliittiä. Tämä liittyy aikalaisyhteiskunnan eriarvoisuuteen ja käsityksiin, joiden johdosta siveettömyys nähtiin tyypillisenä syntinä juuri kansan keskuudessa.

Koska sekä seksuaalisuus, väkivalta että rikollisuus ovat sisällöiltään kulttuurisesti muuttuvia, on niiden mieltäminen historiallisissa konteksteissa aina haastavaa. Omat käsitteemme eivät itsestään selvästi taivu kuvaamaan menneisyyttä. Se mikä ennen oli kiellettyä voi tänään olla hyvinkin sallittua tai päinvastoin. Nykyään on kriminalisoitu tarkemmin ja eri perustein tekoja, jotka ennen olivat viranomaisvalvonnan ulottumattomissa: rikoslaistamme löytyykin muun muassa seksuaalisten suhteiden laillisuutta säätelevä suojaikäraja. Lisäksi sana seksuaalisuus tuli Suomen rikoslakiin vasta vuonna 1950 – sitä ennen oli puhuttu muun muassa sekaantumisesta, haureudesta ja siveellisyyden loukkaamisesta.⁴

Joskus tietty ilmiö pysyy keskeisenä vuosisatoja, mutta sen sisältö ja kattavuus muuttuu. Esimerkiksi raiskaus on historiassa ollut jotta-kuinkin aina rikollinen teko, mutta uhriuden määritelmät sekä herkkyys nostaa syyte ja rangaista tekijää ovat vaihdelleet aikakaudesta ja tapauksesta riippuen. Sen sijaan seksuaalinen väkivalta itsessään lienee pysynyt samankaltaisena. Se on luonteeltaan vahvasti traumatisoivaa ja sukupuolittunutta piilorikollisuutta: valtaosa uhreista on naisia ja tekijöistä miehiä eikä suurin osa teoista tule viranomaisten tietoon.⁵ Käytän jatkossa käsitettä *seksuaalirikos* kuvaamaan tekoja, joita nykyään pidetään seksuaalisena väkivaltana. Sanalla *siveysrikos* viitataan tekoihin, jotka loukkasivat sukupuolielämään liittyviä oikeudellisia ja kulttuurisia normeja, mutta saattoivat olla suostumuksellisia. Mielestäni jaottelu seksuaali- ja siveysrikoksiin on tärkeä, koska se tekee väkivaltaan, suostumuksellisuuteen ja moraalikäsitteisiin liittyvät kysymykset paremmin näkyviksi.⁶

Minkä vuoksi tällaisia ikäviä asioita sitten on tutkittava? Entä onko aiheellista pelätä, että ”sortavien, painostavien ja rajoittavien rakenteiden jatkuva osoittelu itse asiassa ylläpitää niitä”, kuten Sari Katajala-Peltomaa ja Raisa Maria Toivo kirjassaan kysyvät.⁷ Toivon voivani antaa joitakin vastauksia myös näihin kysymyksiin, sillä seksuaali- ja

siveysrikosten historia on erottamaton osa menneisyyttämme. Aihepiiriin kannalta on keskeistä huomata, että tämän päivän näkökulmasta katsottuna aiemmin väärinä pidetyillä sukupuolikontakteilla on vain väljästi yhteinen nimittäjä. Osassa oli kyse kahden ihmisen yhteisestä halusta toteuttaa seksuaalisuuttaan, mutta toisissa osapuolina olivat uhri ja väkivallantekijä.

Keskiajan oikeusoppineilla ja maallikotuomareilla ei kuitenkaan ollut kattavia yläkäsitteitä ei-toivotuille seksuaalisille tai väkivaltaisille teoille. Kanonisen oikeuden ja katolisen kirkon mukaan pelisäännöt olivat tosin periaatteessa yksiselitteiset, olihan olemassa vain kolme hyväksyttävää seksuaalisuuden muotoa: neitsyys, selibaatti ja avioliitto. Näistä kaksi ensimmäistä olivat hyveellisempiä, mutta myös avioliitossa tapahtuvan ”lihallisuuden” piti olla hurskasta eli tähdätä suvunjatkamiseen ilman himoa. Muut sukupuolielämän muodot määriteltiin nimikkeellä *fornicatio* ja kiellettiin rangaistuksen uhalla.⁸ Silti seksuaalisuus – nimenomaan sen siveyden kattavassa merkityksessä – oli keskeistä keskiaikaisen ihmisen identiteetin ja statuksen kannalta, kuten seksuaalihistorioitsija Ruth Mazo Karras tähdentää.⁹ Käytännössä synnin, rikoksen ja viattomuuden väliset rajat olivat häilyvät niin kirkollisten kuin maallistenkin auktoriteettien silmissä.

Reformaation vaikutuksesta kirkon asema heikentyi Ruotsin valtakunnassa ja maallinen esivalta nousi aktiivisemmin sukupuolikuria kontrolloivaksi osapuoleksi. Kruunun valtopolitiikka sai kuitenkin voimansa uskonnollisista argumenteista ja oikeudellinen valvonta tehostui yhteistyöllä kirkon kanssa, toteaa Seppo Aalto.¹⁰ Muiden syntien tavoin seksuaali- ja siveysrikosten katsottiin voivan herättää Jumalan viha (*Guds vrede*), joka ilmenisi muun muassa katovuosina, tautiepidemioina ja sotina. Tämän uuden ajan alussa entisestään vahvistuneen teokraattisen sovitusopin mukaan esivallan velvollisuus oli torjua jumalallisen rangaistuksen uhka riittävän ankarilla maallisilla seuraamuksilla. Koska yksittäisen henkilön teot vaaransivat kollektiivisen turvallisuuden, syytteen nosti asianomaisen sijaan entistä useammin tuomioistuin.¹¹ Niinpä turkulaiset raatimiehet joutuivat aikalaiskollegoidensa tavoin ratkomaan myös lukuisia siveettömyysjuttuja.

Artikkelin normiaineiston muodostavat 1300-luvun puolivälissä syntynyt Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki ja Kristofferin maanlaki

vuodelta 1442, jotka olivat lisäyksineen käytössä Ruotsin valtakunnassa vuoden 1734 lakiin asti. Lainatut suomennokset syntyivät 1600-luvun alussa samoihin aikoihin ensimmäisten painettujen lakikirjojen kanssa.¹² Lailla ei kuitenkaan ollut myöhäiskeskiajan ja uuden ja alun oikeudenkäytössä samanlaista sitovuutta kuin myöhempinä aikoina. Tyypillistä oli lainsäädännön kerroksellisuus ja limittäisyys, mikä tarkoittaa useiden eri normien yhtäaikaista olemassaoloa sekä kirjoittamattoman oikeuden huomioimista näiden rinnalla.¹³ Se, mitkä ja millä tavalla tietyt lainkohdat ja perinteet kulloinkin painottuivat ja miten niitä sovellettiin, oli tuomareiden melko vapaassa harkinnassa.

Tuomioistuimena Turun raastuvanoikeus edusti paikallisessa kontekstissa Ruotsin valtakunnallista oikeusjärjestelmää. Pormestarin ja kaupunginraadin tehtävänä oli viikoittaisissa istunnoissaan muun hallinnon ohella jakaa oikeutta kaupunkilaisten oikeuksia sekä kaupungin yleistä moraalia ja järjestystä loukkaavissa jutuissa. Pääasiallisina ohjeuurina käytettiin valtakunnallisia kaupunginlakia ja maanlakia sekä tuomioistuinratkaisuja, ja harkinnan mukaan niin kutsuttua maan tapaa eli totuttuja oikeusperinteitä. Ennen 1600-luvun puoliväliä raatimiehillä ei ollut juurikaan lainopillista koulutusta, vaan he käyttivät tuomiovaltaa ja sovelsivat lakeja paikallisiin oloihin parhaan kykynsä mukaan. Raatihuone oli oikeudenkäytön kannalta keskeinen paikka. Siellä kuulusteltiin, keskusteltiin ja tuomittiin, kunnes päätökset kuulutettiin kansalle raastuvan ikkunasta. Sen välittömässä läheisyydessä sijaitsi myös häpeäpaalu sekä tarpeen mukaan pystytettävä mestauspaikka. Oikeudenkäyttö oli saksalaisten esikuvien mukaista.¹⁴

Seksuaalinen nainen – voimavara vai uhka?

Elettiin sitten maalla tai kaupungissa, Ruotsin valtakunnassa tai muualla Euroopassa, myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun yhteiskunnalle oli ominaista patriarkaalisen hierarkian dynamiikka.¹⁵ Keskeistä oli isän, isännän ja aviomiehen valta ylitse lasten ja palvelusväen, mutta myös naissukupuolen. Samaan tapaan esivalta näki itsensä maanisänä, jolla on velvollisuus tarvittaessa rangaista alamaisiaan kuin kurittaisi tottelemattomia lapsia. Tämä lähtökohtainen epätasa-arvoisuus näkyi paitsi kodeissa, myös oikeuden edessä. Naisen oikeusasema oli monel-

la tapaa heikompi kuin miehen eikä ylempisäätyisiä toisaalta syytetty tai rangaistu samalla ankaruudella kuin alempia kansankerroksia. Sukupuolien ja sosiaaliluokkien välinen hierarkkisuus oli luonteva lähtökohta, ei ongelma, jota vastaan olisi noustu.¹⁶ Patriarkaalisuuden vaikutus näkyi myös käsityksissä kulttuurisesti hyväksytystä ja laillisesta seksuaalisesta toiminnasta. Yhtäältä siihen liittyi asetelma, jossa naisten turvallisuus oli miehen vastuulla, toisaalta kyse oli sukupuolituneesta kaksinaismoraalista.¹⁷

Käytännön elämässä sallitun sukupuolisuhteen rajat eivät kulkeet miesten ja naisten kohdalla samassa kohtaa, ja myös avioituneelle miehelle sallittiin enemmän vapauksia kuin hänen vaimolleen. Näitä asenteita ilmensi myös aikaisten käyttämä kieli, muistuttaa Laura Gowing.¹⁸ Ylipäätään ihmiset olivat herkkänahkaisia kunniansa kyseenalaistamiselle, mikä näkyy 1500-luvun kuluessa siveys- ja herjausprosessien määrän kasvuna monin paikoin Euroopassa. Loukkaavin solvas naiselle oli huora ja muut kiellettyyn tai häpeälliseen seksuaalisuuteen liittyvät nimitykset, kuten äpärä, narttu ja avionrikkoja. Miestä taas saattoi herjata mehevimmin haukkumalla varkaaksi tai petturiksi. Tämä kertoo eroista naisen ja miehen identiteetissä: miehelle oli kunniaksi huolehtia perheensä rehellisestä toimeentulosta ja pitää naisensa sekä muut kotitalouden jäsenet kurissa.¹⁹ Patriarkaaliset rakenteet korostuivat näin kunniakäsitteessä, jonka kannalta keskeistä oli hyvä maine ja sukupuoliroolien mukainen käytös.

Naisen kunnia sen sijaan oli merkittäväällä tavalla sidoksissa seksuaalisiveyteen, jonka vaaliminen oli hänen tärkeimpiä tehtäviään. Epäonnistuminen tässä johti perheen maineen tahraavaan häpeään, mitattiinhan tyttären arvo hyvissä naimakaupoissa ja vaimon hyvyys uskollisuudessa sekä äitiydessä. Sukupuolisuhteet vaaransivat erityisesti naimattoman neidon ja toisaalta myös lesken kunnian etenkin silloin kun seurauksena oli raskaus, mutta naittajan hyväksymää avioliittoa ei saatu aikaan.²⁰ Entä millaisena naisen osallisuus nähtiin sallituissa ja hyväksytyissä seksuaalisuhteissa? Kirjoittaessaan sukupuolisesta kanssakäymisestä avioliitossa Karras toteaa, että keskiajan Euroopassa naisen kyky kokea seksuaalista nautintoa tunnustettiin. Naisen mielihyvä liittyi hetkeen, jolloin miehen siemen siirtyi hänen kehoonsa. Kuitenkin häntä pidettiin leimallisesti vastaanottavana osapuolena.²¹

Naiselle jäi siis ensisijaisesti passiivinen seksuaalisten tekojen kohteen rooli. Tämä ei kuitenkaan sinänsä tarkoita arvostuksen puutetta.

Miten sitten suhtauduttiin naiseen ja naiseuteen? Hannele Klemettilän mukaan käytännöt olivat keskiajalla kirjavia. Naiskuvaan mahtui niin ihannoitua kuin suoranaista vihaa ja monia arkipäiväisiä vivahteita näiden väliltä.²² 1500-luvun Turun seudulla ajatusta naissukupuolen alamaisuudesta lienevät tukeneet Lutherin ja Mikael Agricolan tulkinnat. Naisen ei tullut ”hallita miehen yli”, vaan hänen piti olla kuuliainen ja hiljainen tytär, vaimo ja äiti. Eeva oli luotu Adamille apulaiseksi, vaikkakaan ei orjaksi. Nämä käsitykset olivat linjassa myös kaupungin- ja maanlain tahallisen haavoittamisen kaaren kanssa, jossa säädettiin isännän oikeudesta kurittaa perhettään ja palkollisiaan. Pysyviä tai näkyviä vammoja ei saanut syntyä ja muutenkin miehen oli toimittava kohtuuden rajoissa ilman mielivaltaa. Henkilönä nainen määriteltiin käytännössä pitkälti siten, mikä oli hänen suhteensa mieheen. Tässä painottuivat seksuaalinen tottelevaisuus ja maine: hyvä nainen oli neitsyt, aviovaimo tai leski.²³ Nainen, joka pitäytyi hänelle määritellyssä hyveellisessä roolissa, sai osakseen enemmän tai vähemmän kunnioitusta ja suojelua.

Etenkin alempisäätöisen naisen tyyppillisinä synteinä pidettiin kuitenkin kontrolloimatonta ruumiillista halua, himokkuutta, kyltymättömyyttä ja turhamaisuutta. Eevan tyttärenä hänellä oli luontainen taipumus näihin lankeamiseen.²⁴ Reformaation vaikutuksesta avioliitto lakkasi olemasta sakramentti ja puolisoitten välinen seksuaalinen kanssakäyminen alkoi näyttäytyä entistä myönteisemmässä valossa. Avioliitto oli keino välttää haureuden syntiä, mutta avioelämän arvojen painottaminen toisaalta korosti uskottomuuden vakavuutta.²⁵ Tämä tulkittiin periaatteessa yhtä vakavaksi sekä miehen että naisen kohdalla, mutta käytännössä vaimon sukupuolielämää vahdittiin tiukemmin. Asiaan vaikuttivat kulttuurin patriarkaaliset rakenteet, biologia ja talous: aviomies ei halunnut taloonsa toisen miehen perillisiä. Ajan oikeusoppineiden logiikalla tästä seurasi, että naisen on oltava miestä siveellisempi. Käytännössä nimenomaan aviomies sai vaatia puolisoitaan uskollisuutta, mutta vaimolla ei ollut tätä mahdollisuutta ainakaan samassa mitassa.²⁶ Sukupuoliroolit antoivat näin miehille ja naisille eri tavoin rajatut mahdollisuudet toteuttaa itseään.

Naista yhtäältä tarvittiin naitettavana tyttärenä, elämän antavana

äitinä ja uskollisena aviokumppanina. Toisaalta hän kiehtoi, mutta saattoi muuttua halveksuttavaksi aistillisena viettelijänä tai langenneena naisena. Sekä hyvässä että pahassa huomio kohdistui häneen usein nimenomaan seksuaalisena olentona. Naisen hedelmällinen seksuaalisuus oli yhteiskunnassa lähtökohtaisesti voimavara. Samalla se oli myös uhka, sikäli kun sen kanavoiminen moraalin, lain ja perheen intressien mukaisiksi ei onnistunut tavoitteiden mukaisesti. Koska seksuaali- ja siveysrikoksilla oli vain harvoin silminnäkijöitä, oli oikeuden huomiointiva muun muassa naapurien käsitykset epäilyyn nuhteettomuudesta. Tuolloin jutustelu vieraiden miesten kanssa, liikkuminen myöhäiseen aikaan tai liian vähissä vaatteissa voitiin tulkita seksuaaliseksi holtittomuudeksi. Oli kyse sitten huhuista, vilpillisistä pyrkimyksistä, väärinkäsityksistä tai tosiasioista, julki tulleet siveysepäilyt oli käsiteltävä, ja usein tämä tapahtui raastuvassa.

Suostumuksellinen, kielletty ja siveetön sukupuolisuhde

Aviosäädystä tuli myöhäiskeskialta alkaen yhä voimakkaammin sääty-yhteiskunnan sukupuolimoraalin perusta, jolloin myös avioliittoa edeltävän neitsyyden merkitys korostui. Tästä huolimatta esiaviolliset suhteet olivat käytännössä enemmän sääntö kuin poikkeus. Toisaalta avioliiton määritelmät eivät myöskään olleet yksiselitteisen selkeitä.²⁷ 1520-luvun säädöksissä vahvistettiin Ruotsissa kauan vallinnut käytäntö, jonka mukaan avioliitto tai tosiasiallinen yhteiselämän aloittaminen poisti luvattoman sukupuolisuhteen rangaistavuuden.²⁸ Esiaviollisista suhteista puhuttaessa onkin keskeistä erottaa toisistaan avioliittolupauksen tai kihlauksen jälkeinen sukupuolielämä ja sellaiset suhteet, joihin ei liittynyt ajatusta yhteen asettumisesta toisen tai kummankaan osapuolen kohdalla. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluva seksuaalinen kanssakäyminen oli aivan eri tavoin vaarassa leimautua siveettömäksi synniksi. Juridisessa mielessä esiin nousivat lisäksi kysymykset naittajan asemasta.

1500-luvun mittaan esiaviolliset suhteet päättyivät yhä useammin käsiteltäviksi maallisissa tuomioistuimissa, vaikkakaan ne eivät olleet samalla tavalla esivallan huomion kohteena kuin aviorikos. Niin sanotuissa neidonloukkausjutussa vahingon kärsineenä osapuolena nähtiin

naisen isä tai seuraava lähin miespuolinen omainen, sillä naimattoman tyttären eli neidon vietteleminen ohitti naittajanoikeuden. Maanlain naimakaari mahdollisti neidonloukkaajan rankaisemisen 40 markan sakoilla, joista tytön isä sai asianomistajana kolmasosan. Naimisiinmeno kuitenkin laski sakkosummaa ja perheen perustaminen palveli yhteisön etua, joten papit pyrkivät yleensä suostuttelemaan nuoret avioon.²⁹ Kaupunginlaki oli tässä astetta ankarampi, sillä se kehotti miestä lunastamaan nenänsä sakoilla ja pakenemaan kaupungista, mikäli hän oli houkutellettu neitsyeen luokseen, niin että tämä ”häväistyi tule naimus cunniastans”. Näin tulkittuna neidonloukkauksen tekijänä siis nähtiin seksuaaliseen kanssakäymiseen syyllistynyt mies.³⁰ Naisen suostumuksellisuus ei tässä kohdin puhuttanut lainsäätäjää, joten tosiasiassa kyseessä saattoi olla yhtä hyvin tahdonvastainen naisenryöstö kuin molemminpuolinen ihmissuhde.

Kuitenkin sekä kaupungin- että maanlaki puhuvat myös neitsyestä, joka ”miehen ätta washoin jsänsä ia äitins mieldä”, ja voidaan tästä syystä vanhempien niin halutessa tuomita perinnönmenetykseen.³¹ Tämän kohdan perusteella kyse oli naimattomasta naisesta, joka itse omavaltaisesti loukkasi naittajansa ja vanhempiensa asemaa. Sen sijaan laissa ei näy moraalista paheksuntaa naisosapuolen sukupuolista käyttäytymistä kohtaan. Kuitenkin yhtä hyvin kohta, jossa mies on viettelijä, kuin lause, jossa neito ottaa itselleen miehen, voidaan tulkita niin, että naimattoman naisen arvo todella oli paljolti sidoksissa hänen seksuaaliseen puhtauteensa. Tämän tahraamisesta saattoi ainakin teoriassa seurata tekoon syyllistyneelle miehelle jopa silpomisrangaistus. Neitsyyden menetys tuntuu myöhäiskeskiaikaisen lain perusteella silti olleen enemmän kytköksissä taloudellisiin seikkoihin ja sosiaaliseen arvostukseen kuin siveyteen ja korkeaan moraaliiin.

1500-luvun loppupuolelta alkaen kruunun ja kirkon vallan voimistuminen sekä siveysrikollisuuden kasvava sääntely maallisessa oikeudessa toi naisosapuolen kuitenkin yhä useammin syytetyn asemaan, ja neidonloukkauksen (*mökränkning*) sijaan ryhdyttiin käyttämään enenevästi nimikettä salavuoteus (*lönskaläge*). Kirkollisen julkiripin lisäksi myös nainen saattoi joutua maksamaan sakkoja sekä kärsiä maallisen häpeärangaistuksen salavuoteudesta. Vuoden 1608 maanlain vahvistuksessa tuomioistuimia kehoitettiin soveltamaan ratkaisuisaan Moo-

seksen lakia, joka näin nostettiin välittömän oikeuslähteen rooliin.³² Tämä tarkoitti rangaistuksien ankaroitumista niin, ettei siveysrikoksista enää tulisi selvitä sakoilla.³³ Myöhäiskeskiaikaisten kaupungin- ja maanlain alkuperäisen hengen mukaan kyse oli ollut neidonloukkauksesta, jossa naisosapuolen aktiivisuus ja toiveet olivat toissijaisia. Uuden ajan alun valtapolitiikkaan istui paremmin ajatus salavuoteudesta, jossa nainen nähtiin yhtälailla ellei enemmänkin syyllisenä kuin mies. Naittajanoikeuksista ja suvun maineesta huolehtimisen rinnalle nousi yhä voimakkaammin pelko yleisen moraalin ja siveellisyyden vaarantumisesta.

Totutut tavat eivät kuitenkaan muuttuneet samaan tahtiin maallisen ja kirkollisen kontrollin voimistuessa. Ihmiset pitivät vielä 1600-luvun alussa sukujen hyväksymää kihlausta lupana harjoittaa aviollista yhteiselämää myös vuoteessa. Sitä paitsi kaupungin- ja maanlain mukaan esiaviolisessa suhteessa siitetyillä lapsilla oli oikeus periä vanhempansa kuin aviolapsilla, mikäli pari myöhemmin vihittiin. Seppo Aalto kirjoittaakin, että ”kansa solmi jääräpäisesti perinteisiä avioliittoja ja aloitti avioelämän kihlauksesta tai miehen antamasta aviolupauksesta.”³⁴ On ymmärrettävää, ettei kansa heti oppinut ymmärtämään avioliiton merkitystä esivallan tarkoittamalla tavalla. Silti suinkaan aina ei vihkimistä tai pysyvää suhdetta saatu aikaiseksi, kuten turkulaisten Johanin ja Ursulan tapaus vuodelta 1624 osoittaa.

Koska nuorten todettiin ”maanheen yhdessä salavuoteudessa”, koetti raati maanitella Johania avioliittoon. Tämä pyristeli tilanteesta irti toteamalla, että Ursulalla oli tietävästi ollut sukupuolisuhteita useiden muidenkin miesten kanssa. Johanin sanomaksi merkittiin: ”Hän oli huora ennen minua ja huora hän on edelleen”. Ursula vuorostaan kielsi väitteen ja selitti omaa osallisuuttaan sanoen, että Johan oli ”luvannut täydellistä [täyttä] avioliittoa”.³⁵ Tällainen oman hyveellisyyden korostaminen miehen antamaan avioliittolupaukseen vetoamalla oli salavuoteusjutuissa naisosapuolelle tyypillinen strategia, jolla tavoiteltiin lievempää oikeusseuraamusta. Sitä vastoin raiskaukseen viittaaminen ei juuri kannattanut, koska väkisinmakaamissyytteen läpimenemiselle oli tiukat kriteerit.³⁶ Sekä Ursulan että Johanin argumentointi on sisältönsä ja muotonsa puolesta tuttua vastaavista tapauksista monilta Euroopan alueilta. Se vahvistaa osaltaan käsitystä siitä, miten neidon-

loukkauksesta oli tullut oikeuden silmissä enenevässä määrin salavuoteutta; naisen toiminta ja valinnat korostuivat.

Kuulustelujen edetessä päästiin hieman syvemmälle esiaviollisten sukupuolisuhteiden problematiikkaan. Johan nimittäin myönsi, että olisi oikeastaan voinutkin naida Ursulan ellei tästä liikkuisi niin ilkeitä juoruja. Niiden vuoksi hän oli itsekin saanut kärsiä ”häpeällisestä suusta”. Raati joutui toteamaan, ettei nuorukaista voitu pakottaa avioliittoon ja päättyi sen vuoksi naimakaaren mukaisiin sakkoihin.³⁷ Ursulalle ei määrätty oikeudellista rangaistusta. Hänen osakseen jäi enemmän tai vähemmän totuuteen pohjautuva seksuaalisen kokeneisuuden maine. Vedottaessa tyhjäan aviolupaukseen oli päädytty tilanteeseen, jossa naisen sana oli miestä vastaan ja oikeudelle kelpaava todistelu muuttui vaikeaksi. Mahdollisten muiden sukupuolisuhteiden todenperäisyyttä ei tarkemmin tutkittu eikä huhuja kumottu, vaan käytännön seurauksena oli huonon naisen leima. Kyseessä on turkulainen esimerkki yleiseurooppalaisesta ilmiöstä: keskiaikainen yhteisö oli sietänyt esiaviollisia suhteita varsin pitkälle, mutta 1500-luvun mittaan ilmapiiri kiristyi ja valvonta lisääntyi.

Leimaavat oletukset, osoitteleva kieli?

Naimattomien nuorten kielletyt puuhut paljastuivat yleensä viimeistään silloin, kun synnin seurauksia ei enää voinut peitellä hameiden alle. Kuten Mia Korpiola toteaa, synnyttäneen naisen kirkottamisrituaalissa painottui reformaation jälkeen kiitoksenosoituksen elementti, mikä sopi huonosti aviottomiin äiteihin liittyviin asenteisiin. Kirkottaminen toimi näin osana luterilaisen Ruotsin naisiin kohdistuvaa kontrollipolitiikkaa, jonka avulla raja salavuoteuteen tai huoruuteen syylistyneiden ja kunniallisten naisten välillä hahmottui kansalle. Vuoden 1571 kirkkojärjestyksen mukaan aviottomien lasten äidit voitiin ottaa takaisin seurakunnan yhteyteen vasta katumuksen ja parannuksen jälkeen.³⁸ Luvaton raskaus oli leimallisesti naisen ongelma, sai se sitten alkunsa väkivaltaisesti tai suostumuksellisesti.

Sosiaalisten paineiden sekä taloudellisen ahdingon vuoksi sikiön lähdettäminen ja vastasyntyneen surmaaminen eivät myöskään olleet tavattomia, vaikkakin ankarasti kriminalisoituja tekoja. Siveyskäsi-

tyksiä muokanneessa kulttuurisessa prosessissa etenkin vähävaraiset, alempien yhteiskuntaluokkien naimattomat äidit leimautuivat helposti kevytmielisiksi. Heidät rinnastettiin jopa prostituoituihin.³⁹ Kun äiti surmasi vastasyntyneen lapsensa, motiiviksi oletettiin halu salata kielletty sukupuolisuhde. Tämä kiinnitti jo sinällään huomion nimenomaan naisen siveettömyyteen.⁴⁰ Vuonna 1625 tuomiotaan kuunteli myös turkulainen ”murhaajatar”, Agnes Hendrichsdotter. Pöytäkirjassa mainittujen korkeimpien syiden kaaren kohtien mukaan kyseeseen tuli polttaminen roviolla. Naisen todettiin upottaneen vastasyntyneen vauvansa jokeen, josta pieni ruumis oli löydetty neljän päivän kuluttua. Kysyttäessä lapsen isästä kertoi hän tämän olevan nimeltään Mats, mutta asiaan ei sen kummemmin palattu.⁴¹

Vuosisadan alussa oli Tukholmassa käsitelty samantyyppistä tapausta. Tuolloin syytetty piika Margrete koetti puolustautua kertomalla tapahtuneesta seksuaalirikoksesta. Hän kuvasi tarkkaan tapahtumat ja korosti, että oli vastustellut sanallisesti sekä kokenut selvää fyysisen väkivallan uhkaa. Tämä ei kuitenkaan vakuuttanut raatia. Asiasta oli kulunut yli yhdeksän kuukautta, mutta raiskaussyyte olisi pitänyt tuoda käsittelyyn tuoreeltaan. Lapsen siittänyt ja tahollaan naimisissa ollut Israel sai sakot ja kirkkoripitykset, Margrete tuomittiin roviolle.⁴² Merkittävä osasyys tapahtuneesta haureudesta vieritettiin siis naisosapuolen kontrolle, mutta ukkomies Israelin suhdetta naimattomaan piikaan ei käsitelty aviorikoksena. Agnes ja Margrete tuomittiin henkirikoksista, mutta tämän lisäksi heitä myös moitittiin. Raskaus oli saanut alkunsa salavuoteudessa, jossa naisosapuoli oli ”antanut maata itsensä”.

Uuden ajan alun esivallan markkinoima sukupuolimoraali hämärsi rajaa seksuaalisia palveluksia myyvien ja muuten siveettöminä pidettyjen naisten välillä. Viranomaisten kielenkäytössä yleistyivät seksuaaliseen holtittomuuteen viittaavat termit, kuten siveetön, kevytmielinen, huono ja yleinen nainen – ruotsinkielisissä tuomiokirjoissa muun muassa nimikkeet *kona* ja *hora* johdannaisineen. Näitä etuliitteitä ei suinkaan käytetty vain ammattiprostituoitujen kohdalla. Ne korvasivat tittelit piika, tytär ja vaimo silloin kun kyseessä oli nainen, jolla oli aviottomia lapsia, joka oli aikaisemmin tuomittu aviorikoksesta tai jostakin muusta seksuaalimoraalin vastaisesta teosta, tai johon kohdistui tämäntyyppisiä epäilyjä ja juoruja. Näillä sanoilla kuvailtiin naisia jo

oikeusprosessin alkupuolta koskevissa merkinnöissä, siis ennen tuomiota. Syytetyistä miehistä sen sijaan puhuttiin pääsääntöisesti nimellä tai ammattinimikkeellä.⁴³ Nähdäkseni *kona-* ja *hora-*nimitykset olivat osa vallankäyttöä, jossa monet naiset leimautuivat lähtökohtaisesti epäilyttäviksi.

Pöytäkirjamerkintöjen perusteella on kuitenkin usein vaikea nähdä, millainen siveettömäksi katsottu teko tuomion taustalla todella oli. Niinpä myöskään pakotusta tai painostusta ei voi varmuudella sulkea pois. Toisaalta kyseessä saattoi olla avioelämäntilainen ihmissuhde, joka perustui molemminpuoliseen tahtoon, mutta ei sopinut esivalan käsitykseen hyväksytystä seksuaalisuudesta. Niinpä Turun raati tuomitsi vuonna 1644 sakkoihin leski Anders Pistolmakaren ja *kona* Karin Larsdotterin, koska he olivat asuneet yhteistaloudessa Andersin vaimon poismenon jälkeen. Muut mahdolliset seuraamukset jäivät kirkon vastuulle.⁴⁴ Myös Karin Larsdotter näyttäytyy tuomiokirjojen valossa siveettömänä, mutta naiset, joiden arveltiin myyvän seksuaalisia palveluksia, olivat erityisen heikossa asemassa. Usein vahva epäily riitti tekemään heistä syyllisiä raadin silmissä, kuten seuraava tukholmalais-tapaus osoittaa.

Vuonna 1601 Anders Schradderiä syytettiin toiminnasta, jota kuvattiin nimikkeellä *horewårdh*, huorien isännöijä. Hänen väitettiin viettävän siveetöntä, jopa sodomiittista elämää, ja pitävän luonaan useampia prostituoituja huolimatta raadin aiemmista varoituksista. Asiasta kärsivät samalla kujalla asuvat ”kunnialliset” naiset, koska Schradderin toiminnan takia heidänkin siveellisyyttään epäiltiin ja heitä nimitettiin sen mukaisesti. Tämän vuoksi Schradderin käskettiin ilmoittautua papistolle, joka viisautessaan päätyisi sopivaan rangaistukseen. Hänen ”hyysäämiensä naikkosten” karkottamiseen kaupungista sen sijaan riitti raadin päätös.⁴⁵ Millainen ahdinko ja kurjuus mahdollisesti oli ajanut nämä naiset hankkimaan elantoaan Schradderin avustuksella, ei puhuttanut raadinherroja ainakaan oikeuden muistiinpanojen perusteella.

Kolme vuotta tuomion jälkeen Schradderin nimi nousi jälleen esiin, kun hän todisti Sigrid-nimisen naisen tartuttaneen häneen vakavan taudin – todennäköisesti kyseessä oli kuppa. Naisen todettiin lisäksi tietoisesti pilanneen erään nuorukaisen, joka oli sittemmin

kuollut sairauteensa. Niinpä Sigrid tuomittiin karkotettavaksi pyövelin saattelemana kuolemanrangaistuksen uhalla. Tätä edelsi ruoskiminen häpeäpaalussa ja toisen korvan irti leikkaaminen. Miesten moraalia tai oikeutusta ei-aviolliseen sukupuoliyhteyteen ei kyseenalaistettu, mutta sen sijaan pöytäkirjaan kirjattiin taudin olevan Jumalan rangaistus Sigridille.⁴⁶ Ajatus taivaallisesta kostosta ja esivallan rankaisuoikeudesta konkretisoitui langenneessa naisessa. Sukupuolittuneet asenteet ja sosiaaliluokkien väliset erot kietoutuivat paitsi rangaistuskäytäntöihin myös käytettyyn kieleen.

Seksuaalisen väkivallan todistelun hankaluus

Avioliitto oli keskeinen yhteiskunnallinen rakenne, jonka taustalla vaikuttivat monenlaiset taloudelliset ja sosiaaliset näkökulmat sekä sukuvallan aikaiset perinteet. Romanttisilla tunteilla ja henkilökohtaisilla mieltymyksillä ei ollut puolison valinnassa keskeistä sijaa.⁴⁷ Vaikka etenkin naisen kohdalla mahdollisuus ilmaista vapaasti mielipide liiton solmimisesta oli rajoitettu, edellytettiin häneltä ehdotonta uskollisuutta. Avioliiton ulkopuoliset sukupuoliyhteydet olivat ankarasti sanktioituja, oli niiden taustalla sitten rakkaussuhde tai kertaluontoinen seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen. Molemmat tahrasivat avioliiton. Poikkeuksen muodosti raiskaus, joka kohdistui ehdottoman hyvämaineiseen vaimoon ja voitiin todistaa aukottomasti.

Ruotsin valtakunnassa 1200-luvun lopulla annettu kuninkaallinen naisrauha oli viimeistään kriminalisoinut neidonryöstön ja raiskauksen, vaikkakin sen perimmäisenä tarkoituksena lienee ollut välttää sukujen välisten kostoja ja väkivallan kierre, ei niinkään suojella naisen koskemattomuutta.⁴⁸ Uuden ajan alkuun tultaessa ei naista edelleenkään nähty seksuaalirikoksen uhrina modernissa mielessä eikä hänen tahdollaan ollut keskeistä merkitystä raiskauksen määritelmässä.

Hyvitykset ”kunniallisenkin” vaimon tai neitsyen loukkaamisesta kohdistuivat perheen ja suvun miehiin. Sekä maan- että kaupunginlaki mahdollistivat myös tekijän mestauksen. Saadakseen parhaan lain suojan, oli väkivalloin otetun naisen kerrottava vääryydestä viranomaisille välittömästi. Hänen kannaltaan oli parasta, että tekijä saatiin kiinni itse teossa, mutta yleensä silminnäkijöitä ei ollut. Naisen kerto-

mukseen uskottiin varmimmin, kun vastarintaan viittaava materiaalin todistusaineisto oli kiistaton. Tällaiseksi kelpasivat muun muassa revityt vaatteet, kuuluvat avunhuudot, mustelmat ja muut näkyvät vammat.⁴⁹ Jos näitä ei ollut tai miehen syyllisyyttä ei muutoin voitu todistaa, saatettiin naisen katsoa olleen suostuvainen. Tuolloin hänen asemansa rikoksen kohteena kyseenalaistui ja hän oli vaarassa itse joutua syytteesen kevytmielisyydestä. Lisäksi raiskaus avioliiton sisällä ei ollut kriminalisoitu. Näiden syiden takia jäivät varmasti monet syytteet nostamatta.⁵⁰

Lait ja oikeuskäytäntö suojasivat näin nimenomaan kunniallisina pidettyjen naisten ja heidän edusmiestensä oikeuksia, mikä osaltaan myös vähensi raiskausrikosten kirjautumista oikeuslähteisiin.⁵¹ Aivan kenen tahansa ei kannattanut viedä asiaansa raadin eteen. Alhainen sosiaalinen status ja mielikuvat seksuaalisesta holtittomuudesta liittyivät kiinteästi toisiinsa. Sukupuolisesti kokenut, huonomaineinen tai käytännössä myös alaluokkainen nainen oli enemmän tai vähemmän suojaton.⁵² Tosiasiassa tämä lienee koskenut myös naisia, jotka olivat jo aikaisemmin joutuneet seksuaalisen väkivallan uhreiksi.

Raiskauksesta syytetyt miehet vetosivat oikeudenkäynnissä tyypillisesti siihen, että nainen oli sukupuolisesti kokenut, ei niinkään hänen suostumukseensa itse teon aikana. Tämä taktiikka saattoi johtaa syyttämättäjättämiseen tai rangaistuksen alentamiseen, sillä moraaliltaan löyhää naista ei katsottu voivan raiskata.⁵³ Oliko tällainen nainen prostituoitu, jäi usein epäselväksi. Tukholmassa raati esimerkiksi järkeili seuraavasti: syytetty Philippus ei ole voinut raiskata naista, jonka kanssa hän on todistetusti ollut sukupuoliyhteydessä, koska nainen ”oli aikaisemmin ja tämän jälkeenkin viettänyt siveetöntä, sopimatonta ja kevytmielistä elämää”. Tästä seurasi, ettei ”sellaista voi ottaa väkivallan, joka on itse omasta halustaan antautunut” siveettömyyksille.⁵⁴ Sinänsä harvinaisten raiskausjuttujen todistelussa käytettiin tältä osin myös Johanin ja Ursulan salavuoteustapauksesta tuttua argumenttia eli naisosapuolen seksuaalihistoriaan vetoamista.

Koska raiskauksen toteen näyttäminen oli vaikeaa ja oikeusprosessin pelättiin vievän maineen tai johtavan naisen itsensä rankaisemiseen, väkivaltaa todennäköisesti usein vain siedettiin.⁵⁵ Oli kuitenkin myös naisia, jotka vaativat oikeuksiaan raadin edessä, kuten tukhol-

malainen Brita Klemensdotter vuonna 1617. Hän kertoi joutuneensa edellisenä iltana kolmen sotilaan raiskaamaksi ja kuvaili, miten oli yöpaidassa ja kolmikuinen vauva sylissään paennut taloon väkivaltaisesti tunkeutuneita miehiä kujalle. Brita ei odotellut, vaan toi jutun heti oikeuteen. Osalle tapahtumista löytyi myös silminnäkijöitä ja useat naapurit todistivat hänen olevan kunniallinen vaimo. Periaatteessa mahdollisuudet saada oikeutta raiskauksen uhrina olivat näin olemassa. Eräät toiset naapurit kuitenkin kertoivat naisen oleilleen aikaisemmin Pitkä-Matsiksi kutsutun kuninkaan henkivartijan seurassa, joka kuulemma oli myöhemmin kehuskellut intiimeillä hetkillä Britan kanssa. Sotilaat myönsivät maanneensa Britan, mutta totesivat tämän olleen ”jo alun perin huora”. Vaikka moni puhui Britasta vain hyvää, katsoi raati lopulta hänen viettäneen kevytmielistä elämää. Sotilaiden tuomitseminen siirrettiin kruunulle, mutta Brita karkotettiin kaupungista häpeäpaalun kautta.⁵⁶ Rikosnimike jäi avoimeksi eikä oikeuden merkinnöissä myöskään mainittu aviorikosta, vaikka Brita oli naimisissa. Tapaus vahvistaa käsitystä yksilön häilyväisestä maineesta ja siitä tehtyjen tulkintojen vaikutuksesta raastuvanoikeuksien päätöksiin.

Aviollisen uskottomuuden ongelma

Avioliiton ulkopuolisten suhteiden paheksuttavuus näyttäytyi miesten ja naisten kohdalla erilaisena. Miesten syrjähyppyihin suhtauduttiin kevyemmin, etenkin jos toisena osapuolena oli naimaton nainen. Niinpä erityisesti vaimon aviollinen uskollisuus tuntuu myös kyseenalaistuneen helposti pelkkien huhujen ja solvausten kautta.⁵⁷ Siveysepäilyt saattoivat perustua muun muassa siihen, että naimisissa olevaa naista oli nimitelty julkisella paikalla tai talon emännän oli nähty menevän rappusia ylös huoneeseen, jossa hänen aviomiehensä ei ollut. Tämän jälkeen ”sänky oli narissut kuin koko talo olisi heilunut”. Eräs ranskalainen kauppias taas totesi, että ”Ruotsissa saa kauneimmankin vaimon taalerilla.”⁵⁸ Tällaisen lausunnon olisi voinut kuvitella loukkaavan raatimiehiä, mutta se kirjattiin tuomiokirjoihin muiden seikkojen joukossa. Aviovaimon uskottomuus saattoi sinänsä olla harvinaisempaa kuin miehen, mutta paljastuessaan se vei herkemmin raastupaan.

Aviorikoksen eli huoruuden mahdollistamat rangaistukset olivat raskaita, ja niistä säädettiin kuin varoittaen jo naimakaareissa hääjuhliin ja avioliiton taloudelliseen puoleen liittyvien kohtien lomassa. Rikosnimikkeenä oli joko yksinkertainen tai kaksinkertainen huoruus sen mukaan, oliko vain toinen vai molemmat osapuolet avioliitossa. Varhemman sukuoikeuden kostoajatuksen muistumana laissa oli säilynyt kohta, jonka mukaan petetty aviomies sai surmata uskottoman puolisonsa ja tämän rakastajan tavattuaan nämä itse teossa. Vähintäänkin huorin tehnyt vaimo menetti huomenlahjansa ja muun aviossa saamansa omaisuuden miehelleen riippumatta siitä oliko hän maannut naiseen vai naimattoman miehen kanssa.⁵⁹ Maanlaki tuomitsi lisäksi sakkoja, mutta ”jos hänellä ei ole penningitä nijn maxakon palmikollans, korvans ia nenänsä, ia cutzutakan huoraxi eli huorinaisexi”.⁶⁰ Laki salli näin myös naisen kasvojen silpomisen, jonka seurauksena oli sosiaalisen ja oikeusaseman merkittävä alentuminen.⁶¹

Myöhäiskeskiaikaisissa laeissa vaimon siveys nähtiin eräänlaisena omaisuutena, joka voitiin varastaa ja viedä pois. Niinpä naisenryöstö tulkittiin tavallaan omaisuusrikokseksi. Koska kyse oli pitkälti aviomiehen ja naisen suvun oikeuksista sekä yleisestä järjestyksestä, oli myös aviorikoksen ja raiskauksen välinen raja osin epäselvä. Vasta 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla alkoi naisosapuolen asema yksilönä ja seksuaalirikoksen uhrina korostua.⁶² Vieraan miehen vaimon viettelemisestä säädettiin maanlain varkauden kaareissa heti ensimmäisessä kohdassa – siis hieman ennen karjaa koskevia lauseita. Siellä todettiin: ”Paras capalet quin talon poialla hänen taloudheudesans on, ombi hänen laillisesti naitu waimons. Se ioca sen talon poialta warasta, se on pahin ja suurin waras.”⁶³ Kuten neidonloukkauksessa, rajautui naisen tahto tässä huomion ulkopuolelle.

Maanlain varkauden kaaren mukaan toisen miehen aviovaimon vienyt mies voitiin muiden ryöväreiden tavoin hirttää. Vaimon itsensä kohdalla kyseeseen saattoi tulla elävänä maahan kaivaminen, mikäli aviomies ei ”tahdo waimollens hengiä suodha”.⁶⁴ Vastaavasti kaupunginlain naimakaari valtuutti aviomiehen halutessaan vaatimaan petolliselle kumppanille ja tämän rakastajalle kuolemanrangaistusta. Tämä vahvistettiin 1500- ja 1600-luvuilla, mutta käytännössä tuomiot kuitenkin leuteroitiin eli lievennettiin. Toki aviomiehellä oli myös mahdolli-

suus taipua lievempään seuraamukseen, sillä asia voitiin sopia sakoilla ”jos jsändä tahto sävinnon ättä”. Vaimolla ei ollut vastaavia oikeuksia, vaikka hän saattoikin syyttää miestänsä uskottomuudesta naimattoman naisen kanssa. Seuraamuksena oli tällöin sakko tai häpeärangaistus.⁶⁵

Lain suomia rangaistusvaihtoehtoja oli siis useita, mutta millaisina aviorikosjutut todellisuudessa kirjautuivat tuomiokirjoihin? Kysymys on kiinnostava etenkin koska vuoden 1608 maanlain vahvistuksessa oli todettu jumalallisen auktoriteetin voimalla, että sekä mies, joka maa-kaa toisen vaimon kanssa (*horkarl*), että kyseinen aviovaimo (*horkona*) ansaitsevat kuolla.⁶⁶ Yhden esimerkin jyrkkien oikeusnormien ja epä-määräisemmän käytännön välisestä ristiriidasta antaa turkulainen tapaus vuodelta 1646. Porvari Mattz Kiäppi, joka ei sanojensa mukaan ollut yli vuoteen itse maannut vaimonsa kanssa, syytti tätä huoruudesta. Aviomies ei ollut itse silminnäkijänä, vaan epäilyt perustuivat tuttavien väitteisiin, joiden mukaan vaimo Karin Jöransdotter oli yllätetty vuoteesta väärässä seurassa. Karin Jöransdotter kielsi mitään luv-
vatonta tapahtuneen. Sen sijaan hän kertoi heränneensä keskellä yötä, huomanneensa vieressään vieraan miehen, ja nousseensa heti ylös. Tilanteeseen liittyi juopottelua ja mielikuvat vaikuttavat hatarilta. Oikeus antoi Kiäppille seuraavaan istuntoon asti aikaa tarkemmin pohtia, mitä hän oikeastaan tahtoi, jos kerran epäili vaimoaan uskottomuudesta.⁶⁷ Ilmeisesti juttu raukesi ja avioliitto jatkui.

Kaksi vuotta aiemmin oli käsitelty tapausta, joka päättyi Luostari-korttelissa asuneen Margareta Kittin mestaukseen ja ruumiin polttamiseen roviolla. Tuomio tuli lopulta aviomiehen, porvari Märten Hoenin myrkyttämisestä. Jutun yhteydessä mainittiin kuitenkin myös seikkoja, jotka kertovat Margaretaan kohdistuneista siveysepäilyistä, kuten hänen hallustaan löytyneet ylioppilaiden kirjoittamat rakkauskirjeet ja aiempi uskottomuustuomio. Raastuvan pöytäkirjoissa Margaretaa luonnehdittiin iloiseksi ja helposti innostuvaksi nuoreksi naiseksi.⁶⁸ Tässä yhteydessä näitä luonteenpiirteitä ei tulkittu myönteisesti. Vaikka uskottomuus käytännössä vain harvoin johti kuolemantuomioon, oli syyte siitä aina vakava asia.

Naisen maineeseen liittyvien epäselvyyksien merkitys näkyy selvästi vuonna 1604 käsitellyssä tukholmalaistapauksessa. Porvari Oluff Tordsonn penäsi raatia selvittämään, oliko saksalainen kauppias Hans

Dysterbach hänen poissa ollessaan ”harjoittanut kiellettyä kanssakäymistä” hänen vaimonsa kanssa. Dysterbach ja vaimo Karin Eriksdotter eivät myöntäneet tehneensä mitään laitonta. Karin Eriksdotter sen sijaan kertoi, että eräs toinen kauppias, Carl Christoffersson, oli vuotta aikaisemmin ”vienyt läpi tahtonsa hänen kanssaan yöllä talossa sillä aikaa kun Oluff makasi nukkumassa”. Kauppias Christoffersson kielsi omalta osaltaan kaiken, mutta kyseenalaisti Karinin luotettavuuden vihjaamalla tämän puutteelliseen siveyteen: ”sellaisen irrallisen ihmisen sanalle ei voi antaa mitään arvoa”.⁶⁹ Tarkoittiko Karin Eriksdotter tulleen raiskatuksi, jää epäselväksi.

Avioliiton ulkopuoliseen sukupuolikontaktiin tarvittiin kaksi henkilöä, mutta oikeuden järkeily näyttää usein lähteneen naisosapuolen potentiaalisesta siveettömyydestä. Kun pöytäkirjoissa mainittiin sukupuoliyhteys eivät naisen toiveet tai tahto olleet keskiössä. Hänet nähtiin tyyppillisesti osapuolena, joka antoi kielletyn teon tapahtua. Tästä kertovat myös turkulaismerkinnät, joiden mukaan mies oli ”täyttänyt tahtonsa synnissä ja likaisuudessa”, ”toteuttanut tahtonsa siveettömyytensä” naisen kanssa tai ”ollut hänen [naisen] jalkojen välissä”.⁷⁰ Niinpä myös kauppias Christofferssonia koskeva kohta miehen tahdon läpiviemisestä voidaan tulkita suostumuksellisena sukupuolisena kanssakäymisenä. Oli miten oli, Karin Eriksdotterin maine oli vaurioitunut.

Aviomies Oluff Tordsonn ei lopulta vaatinut vaimonsa kuolemaa, mutta ei myöskään halunnut jatkaa avioliittoa. Lopulta raati päätyi sakkottamaan Dysterbachia kehottaen tätä jatkossa kunniallisuuteen, ja Karin Eriksdotter karkotettiin kaupungista. Jos hän palaisi, voitaisiin kuolemanrangaistus panna täytäntöön. Pöytäkirjoista ei löydy minäkäänlaista varsinaista näyttöä koskevia merkintöjä eikä selväsanaista viittausta todettuun aviorikokseen, mutta ilmeisesti Karin Eriksdotteria pidettiin siihen syyllisenä. Kauppias Christofferssoniin kohdistunutta väitettä sukupuoliyhteydestä ei lähdetty selvittämään ja Hans Dysterbachin sakkosummaa alennettiin myöhemmin hänen vähävaraisuutensa ja ”nöyrän pyyntönsä” vuoksi.⁷¹ Vaikuttaa siltä, että tapaus käsiteltiin vain asianosaisten lausuntojen perusteella.

Toki aviopuolisonsa siveettömyyksistä kuitenkin toisinaan valittiivat myös naiset. Marraskuuisessa Turussa vuonna 1624 raadin edessä seisoi Brita Erichsdotter, joka oli äskettäin paikallistanut kadonneen

aviomiehensä. Nyt hän tuli ”valitettavasti toteamaan tämän uskonto-muuden”. Hän kertoi viisi vuotta aiemmin solmitusta avioliitosta, jossa oli syntynyt laillisia lapsia. Aviomies Clas Michelson oli kuitenkin selittämättömästi lähtenyt omille teilleen kertomatta olinpaikkaansa kolmeen vuoteen. Tänä aikana hän oli elänyt puoli vuotta yhdessä erään Margetan kanssa, joka sittemmin kuoli Turussa. Seuraava ystävätär oli Agnes, joka pelästyi ja vetäytyi saatuaan tietää ensimmäisen vaimon elävän. Clas Michelson ei kieltänyt suhteitaan, mutta väitti etsineensä vaimoaan tuloksetta ”palattuaan matkoiltaan”. Oikeus totesi Michelsonin käyttäytyneen sopimattomasti vaimoaan kohtaan ollessaan niin pitkään poissa ilmoittamatta ja solmiessaan intiimejä suhteita kahteen muuhun naiseen. Hänet tuomittiin korkeimpien syiden kaaren mukaan mestattavaksi. Ennen jutun ratkaisua raati tiedusteli syytetyltä oliko Brita Erichsdotter ”antanut jonkin syyn” miehensä toiminnalle, mutta Clas Michelson ei osannut tällaista nimetä.⁷²

Tapausta koskevat muistiinpanot eivät missään vaiheessa kyseenalaistaneet Brita Erichsdotterin kunniallisuutta ja hänestä käytettiin koko ajan arvokasta nimikettä *hustru*, vaimo. Naisosapuoli siis haki ja sai oikeutta, vaikka onkin mahdotonta sanoa oliko lopputulos hänen toiveittensa mukainen. Toisaalta Michelsonin teoista ei myöskään missään vaiheessa puhuttu huoruutena tai kaksinnaimisena. Tällainen lainkäyttö sopii kuvaan maallikkotuomareista, jotka hyödynsivät valtuuksiaan miten taisivat tai kulloinkin tarkoituksenmukaiseksi katsoivat. On myös todettava, että niissä tapauksissa, joissa nainen oli syytettynä ei petetyltä osapuolelta kyselty olivatko he omilla toimillaan myötävaikuttaneet tapahtuneisiin rikoksiin.

Entä todettiinko aviorikoksesta syytettyä koskaan viattomaksi? Tukholmassa puitiin vuonna 1600 tapausta, jossa porvari Blasius Dundij syytti vaimoaan huoruudesta ja vaati Ruotsin lakia turvaamaan rehellisen nimensä. Vaimo Magdalena Wilhelmsdotterilla ei sanojensa mukaan koskaan ollut ollut muuta miestä kuin Blasius, ja hän kertoi tämän olevan myös hiljattain syntyneen lapsen isä. Magdalena peloteltiin ikuisella piinalla ja häpeällä, joka olisi hänen osansa ellei hän tunnustaisi totuutta. Hänen oli vannottava syyttömyyttään. Tämän lisäksi raadin eteen kutsuttiin ”17 rehellistä naista”, jotka kaikki vahvistivat Magdalenan viattomuuden. Mies, jota epäiltiin siveettömyydestä Mag-

dalenan kanssa, vannoni samoin ”olevansa vapaa hänestä” – siis ettei mitään ollut tapahtunut. Aviomies katsoi valan riittäväksi ja Magdalena Wilhelmsdotter nimettiin syyttömäksi.⁷³ Jutun käsittely ei kuitenkaan loppunut tähän, vaan asiassa seurasi vielä moraalinen näpätys.

Sekä aviomies, raadin herrat että valalle menneet naiset kehottivat Magdalenaä ”tästä päivästä lähtien pidättäytymään kevytmielisyydestä” sekä ”rakastamaan ja kunnioittamaan miestään kaikella uskollisuudella sekä talon sisä- että ulkopuolella, kuten muutkin rehelliset naiset tekevät”. Blasiuksen vaatimuksesta kirjattiin vielä, että tähän episodiin viittaavista mahdollisista solvauksista rangaistaisiin asianmukaisesti. Lopuksi todettiin: ”Näin päättyi kiistakysymys Blasiuksen ja tämän vaimon välillä, niin että hän kaikessa ystävyydessä, rakkaudessa ja hyvässä tahdossa antoi oikeuden edessä vaimolleen kätensä, ja vaimo otti hänet samoin syleilyynsä ja he menivät yhdessä kotiin raatihuoneelta.”⁷⁴ Tarinalle kirjattiin onnellinen loppu, jossa kuvastuivat puolisoitten väliset ihanteelliset valtasuhteet: vaimo saatiin oikeuden päätöksellä lupaamaan uskollisuutta ja miehen maine puhdistettiin.

Lopuksi: keskiaikaisuuden suhteellisuus

Uuden ajan alussa keskiaikaiset – ja näin ollen katoliset – arvot ja siveyskäsitteet vaikuttivat edelleen ihmisten elämään ja sukupuolten välisiin suhteisiin, tosin kärjistyneinä.⁷⁵ 1600-luvun alkuun tultaessa voimistunut keskusvalta oli kriminalisoinut kaikki esiaviolliset ja avioliiton ulkopuoliset suhteet keskiaikaisia kaupungin- ja maanlakien pohjalta, mutta tarkemmin ja ankarammin. Kirkon tuomiovalta seksuaali- ja siveysrikoksissa oli siirretty hallinnollisiin toimenpitein maallisille oikeuksille. Seksuaali- ja siveysrikosten sääntely onkin yksi näkyvimmistä piirteistä reformaation jälkeisen kauden kontrollipolitiikassa.⁷⁶ Tässä suhteessa Turun ja Tukholman raastuvissa käsitellyt tapaukset ovat osa laajempaa eurooppalaista ilmiötä.

Kaupungin ja maanlain muodossa keskiajan voi sanoa jatkuneen Ruotsin valtakunnan oikeudenkäytössä vielä hyvinkin 1600-luvun puolelle huolimatta lakeja jatkuvasti täydentäneestä säädännäisoikeudesta.⁷⁷ Keskiaikaiset lait loivat raamit, joiden sisällä uuden ajan alun ihanteellisesta sukupuolimoraalista tuli absoluuttista, nimenomaan

naisen seksuaalisen puhtauden varaan rakentuvaa. Silti sukupuoli-elämän hyväksyttävyys kiteytyi vielä teollistuvassakin Euroopassa ennakkoasenteissa, jotka koskivat neitsyyttä sekä kunniallista, miehen ja naisen välistä avioliittoa. Koko tämän pitkän ajanjakson aikana naisen siveys näyttäytyi helposti nousseiden haureusepäilyjen armoilla usein hauraana. Erityisesti siveysrikosten ja aviollisen uskottomuuden kohdalla on toisaalta myös todettava, että monen jutun taustalla lieenee ollut mieheen kohdistunut ja oikeuskäytännön tukema sosiaalinen paine tuoda asia käsittelyyn.

Seksuaalisuus alettiin paremmin tunnistaa ja tunnustaa yksilön oikeutena vasta 1900-luvun mittaan. Mahdollisuus molempien osapuolten omasta suostumuksesta ilman minkäänlaista ohjailua solmittuun ihmissuhteeseen tai avioliittoon onkin kulttuurillisesti nuori ilmiö.⁷⁸ Niin kauan kun patriarkaalinen perhemalli pysyi hallitsevana, tulkittiin sekä esiaviollisten että avioliiton ulkopuolisten suhteiden kuin seksuaalisen väkivallan loukkaavan ensisijaisesti suvun ja etenkin sen miespuolisten jäsenien oikeuksia. Raiskaus vähensi naimattoman tytön arvoa avioliittomarkkinoilla ja raiskatun aviovaimon voitiin katsoa syyllistyneen aviorikokseen tai ainakin menettäneen siveytensä. Raja tekijän ja uhrin välillä oli usein häilyvä.⁷⁹ Lisäksi on tärkeää tiedostaa, että oikeushistorian lähteitä tulkittaessa eivät suostumuksellisten seksuaalisten tekojen ja väkivallan erot useinkaan hahmotu selkeästi.

Tässä artikkelissa tarkasteltuna aikana raiskauksen rangaistavuus riippui paljon teon kohteen toiminnasta ja kunniallisesta statuksesta. Laeissa ja niiden tulkinnoissa korostui se, että kiellettyä sukupuolista kanssakäymistä oli ylipäättään tapahtunut, sekä käytetyn väkivallan määrä, ei naisen suostumuksen puute. On pysäyttävää, että Suomen nykyistä seksuaalirikoslakia on kritisoitu samantapaisista lähtökohdista: raiskausrikoksen tunnusmerkistöön on sulautunut ikivanha käsitys siitä, että uhrin tulisi todistaa kehollaan väkivallasta.⁸⁰ Seksuaali- ja siveysrikosten historiassa ei kuitenkaan koskaan ole kyse vain väkivallasta tai seksistä. Uhri kokee usein syyllisyyttä ja saattaa pelätä, että yhteisön asenne häntä kohtaan muuttuu.⁸¹ Siksi tämä teema ulottuu monin eri säikein syvälle inhimillisiin tunteisiin, sukupuolten välisiin suhteisiin, yhteiskunnalliseen valtapeliin sekä käsityksiin kehosta, oikeuksista ja moraalista.

Historian viranomaislähteisiin ei huolestuneisuus rikoksen kohteeksi joutuneen hyvinvoinnista juuri jättänyt jälkiä, ja väkivallan psykososiaaliset seuraamukset jäivät uhrien ja heidän läheistensä kohdattaviksi. Keskiajan ja uuden ajan alun taitteen yhteiskunnassa seksuaali- ja siveysrikokset miellettiin uhkana yhteiskunnan järjestykselle ja jumalsuhteelle. Toisaalta oikeusprosessin pelättiin usein enemmän aiheuttavan kuin ratkaisevan ongelmia. Erityisesti raiskausrikokset päätyivät vain harvoin tuomioistuimiin uhrin aloitteesta, etenkin jos tällä ei ollut täysin moitteeton maine. Edelleen seksuaalinen väkivalta on kontekstuaalista; riskit siihen kasvavat kun naisen asema on heikko. Uhrin tulisi mieluiten olla ”puhdas” ja yleinen mielipide vähättelee raiskauksen vakavuutta varsinkin, jos sen kohteena on prostituoitu. Toisaalta kaikki seksuaalirikosten uhrin kantavat vieläkin helposti häpeän ja syyllisyyden mieletöntä taakkaa.⁸²

Seksuaalisuuden ja häpeän kimurantit suhteet ovat ennen kuten nytkin nostaneet pintaan ajatuksen sekä seksuaalisen väkivallan että osin myös suostumuksellisen seksuaalielämän saastaisuudesta. Nämä näkemykset ovat paljossa nojautuneet vallitseviin sukupuolirooleihin. On siis selvää, että yhteiskunnan suhtautuminen seksuaalimoraalin vastaisiin ja väkivaltaisiin seksuaalisiin tekoihin tarjoaa keskeisen tarkastelukulman kulloiseenkin arvomaailmaan. Vaan mitä opimme tästä keskiajan ja uuden ajan alun yhteiskunnan avulla? Menneisyyden miehiä ei tietenkään voi yleistää raakalaismaiseksi hyväksikäyttäjiksi eikä naisia pelkiksi viattomiksi uhreiksi. On kuitenkin totta, että eriytyneiden sukupuoliroolien ja siveysvaatimusten voimistuminen 1600-lukua kohti tullessa sekä ajan oikeudelliset muutokset loivat rakenteet sukupuolituneelle vallankäytölle niin yhteiskunnassa yleensä kuin tuomioistuimissakin. Väitän, että nämä keskiaikaisen oikeusajattelun ja uuden ajan alun siveyspropagandan heijastumat vaikuttavat edelleen monissa tiedostamattomissakin asenteissa. Näiden menneisyyden jälkien tunnistaminen nykyajassa voi osaltaan terävöittää edelleen tai jälleen vaikuttavien epäkohtien muutospainetta.

Viitteet

- 1 TRO 1624: 36v. Lainausmerkein merkityt otteet ovat joko suomennoksiani tuomiokirjoista tai sitaatteja 1600-luvun lainsuomennoksista. 1640-luvun turkulaisten esimerkkitapauksien löytymisen suhteen kiitän yhteistyöstä Riikka Laitista ja Veli-Pekka Toropaista.
- 2 Turun raastuvanoikeuden ensimmäisistä vuosikerroista puuttuvat vuodet 1627–1631. Ennen vuotta 1638 ei pidetty rekisteriä pöytäkirjan sisällöstä. Pöytäkirjat sisältävät oikeustapausten lisäksi runsaasti muutakin tietoa kaupunkilaisten elämästä liittyen mm. verotukseen, asuinkortteleihin ja porvarien nimiin sekä kuninkaallisiin käskyihin. Varsinaisista oikeusjutuista suurin osa koskee raha-asioista syntyneitä riitoja, kuten velkomis- ja perimyskiistoja, varkauksia ja pikkutappeluita. Pöytäkirjat ovat ruotsinkielisiä. Turun Raastuvanoikeuden pöytäkirjoja käsittelee tässä teoksessa myös Riitta Laitinen artikkelissaan ”Sopimattomat”.
- 3 Turun raastuvanoikeudesta ja 1623 perustetusta hovioikeudesta ks. Kostet 1998, 47–50; Nikula 1987, 182–183; Österberg & Lindström 1988, 30–31. Ruotsin valtakuntaan 1600-luvun alussa perustetuista hovioikeuksista ks. Thunander 1993; Österberg & Lindström 1988, 30–31; Pihlajamäki 2004b, 270–271.
- 4 Dabhoiwala 2012, 1–4; Hassan Jansson 2006, 145–150, 158; Karras 2005, 5–9; Pajujoja 1991, 7. Siveellisyyden ja seksuaalisuden käsitteiden muutoksesta historiassa ks. Sorainen 2011, 192, 198–199, 228–231; Pulkkinen & Sorainen 2011, 9–18. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä historiassa ks. Lidman 2009.
- 5 Seksuaalisen väkivallan kohteena on tietenkin aina voinut olla myös mies tai lapsi, vaikka lainsäädäntö ei olisikaan tukenut ja tunnistanut näitä uhreja. Niinpä nämä tapaukset ovat kirjautuneet historiallisiin lähteisiin vain harvoin. Toisaalta raiskaus kriminalisoitiin avioliiton sisällä Suomessa vasta 1994, ja se on edelleen lähisuhdeväkivallan kivuliaimpia tabuja. Mieheen kohdistuva seksuaalinen väkivalta on rikosstatuksesta huolimatta edelleen laajalti vaitettu aihe. Raiskausrikoksista historiallisessa perspektiivissä lisää ks. Andersson 2004, 78–89; Utriainen 2010, 18–47; Dabhoiwala 2012.
- 6 Jako seksuaali- ja siveysrikoksiin kuitenkin poikkeaa alan totutusta tutkimustraditiosta (esimerkiksi Aalto 1996; Brundage 1990; Ylikangas 2000).
- 7 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 47.
- 8 Karras 2005, 59; Breit 1991, 74–77; Klemettilä 2008, 227–228; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 70; Salonen 2009, 222–231. Suhtautumisesta avioliitteen ja ei-aviolliseen seksiin juutalaisessa ja varhaiskristillisessä traditiossa ks. Brundage 1990, 51–76.
- 9 Karras 2005, 9.
- 10 Aalto 1996, 216.
- 11 Näistä kauhuskenaarioista kumpuava kontrollipolitiikka näkyy esimerkiksi kuningas Eerik XIV:n vuonna 1563 antamasta patentista (ks. esimerkiksi

- Häthén & Nilsén, 2004, 53–54; Modéer 2010, 72). Oikeushistoriallisesta kehityksestä myöhäiskeskialta uuden ajan alkuun ks. Korpiola 2004, 91–92; Taussi Sjöberg 1996; Pihlajamäki 2004a; Pihlajamäki 2004b, 273; Pihlajamäki, Mäkinen & Varkemaa 2007; Letto-Vanamo 1998; Letto-Vanamo 1991; Pajuoja 1991, 11–21; Utriainen 2010, 53–59; Lamberg, Lahtinen & Niiranen 2009, 203–216; Kostet 1998, 11–22.
- 12 Aiheesta laajasti ks. Modéer 2010, 37–102. Ks. myös Österberg & Lindström 1988, 25–32; Hassan Jansson 2006, 146; Utriainen 2010, 58–59; Kostet 1998, 14–18, 47–48; Ulkuniemi 1975, English Summary. Siirtymisestä keskitettyyn valtiolliseen tuomioistuinmenettelyyn 1600-luvun mittaan ks. Letto-Vanamo 1991, 30–35; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 125–131. Tämän artikkelin pääasiallisen tarkasteluajankohdan vuoksi jätän varhaisemman Maunu Eerikinpojan maanlain tarkastelun ulkopuolelle, vaikka se ei lakanutkaan täysin vaikuttamasta Kristofferin maanlain myötä.
- 13 Ks. esimerkiksi Modéer 2010, 83–86.
- 14 Kostet 1998, 23–27, 33–37, 41–44, 47–50; Nikula 1987, 173–181. Turun raastuvanoikeuden ja maistraatin vaiheista sekä virkamiesten työnjaosta 1600-luvulla ks. Ranta 1975, 541–581, 696–709.
- 15 Kyseessä oli pitkälti yleiseurooppalainen ilmiö. Yksi häpeän ja kunnian merkityksiä varhaismodernissa baijerilaisessa rikosoikeudessa analysoineen väitöskirjani keskeisistä teemoista olikin naisen aseman seksualisoituminen ja tämän vaikutukset naisiin kohdistuneissa oikeustoimissa. Ks. aiheesta lisää Lidman 2008. Patriarkaalisuuden vaikutuksesta sukupuolirooleihin ks. Gowing 2005.
- 16 Patriarkaalisesta kotitalousmallista ja yhteiskunnan epätasa-arvoisuudesta ks. Eilola 2002; Lidman 2008, 76, 106; Roper 1999, 30, 54–55, 160; Strasser 2004, 47–50; Taussi Sjöberg 1996, 81–97. Keskiakaisesta edusmiesjärjestelmästä ja naisen asemasta ks. Pylkkänen 1990, 66–74.
- 17 Kaksinaismoraalin voi ajatella näkyneen myös sosiaaliluokkien erilaisissa oikeuksissa ja epätasa-arvoisessa asemassa, joten se ulottui syvälle koko yhteiskuntaan.
- 18 Gowing 2005, 1–4, 272–274; Aalto 1996, 189–190.
- 19 Lidman 2011b, 107–115; Ylikangas 2000, 235–248; Ylikangas 1988, 163–165. Ks. myös Eilola 2002, 103. Miehen kunnia 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä ks. Jokiaho 2002. Solvauksista 1500- ja 1600-lukujen taitteen Baijerissa ks. Lidman 2008, 228–242. Vaikka solvaukset liittyvätkin patriarkaalisiin rakenteisiin naiset myös haukkuivat toisia naisia seksuaalisilla sanoilla (ks. esimerkiksi Gowing 2005, 59–67).
- 20 Aalto 1996, 188–191; Jokiaho 2000; Pajuoja 1991, 12; Lidman 2008, 62–62. Ks. myös Gowing 2005, 2, 111–113; Ylikangas 2000, 238–239; Lamberg 2001, 129; Eilola 2002, 101; Setälä 2002, 46.
- 21 Karras 2005, 80–81.
- 22 Naisen vaihtelevasta arvostuksesta ja sukupuolien eroihin liittyvistä käsityk-

- sistä keskiajalla laajemmin ks. Klemettilä 2008, 199–231; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 16–32.
- 23 Österberg 2010, 158–168; Eilola 2002, 100–102; Pylkkänen 1990, 289–292; Brundage 1990, 560–561; Lidman 2008, 259–261; Liliequist 2008; Setälä 2002, 45–67. Kotikuristusoikeudesta ks. Pylkkänen 1990, 89–90; Lahtinen 2006, 35, 39–43; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 78–83; MEKL Tahallisen haavoittamisen kaari 20; KrML Tahallisen haavoittamisen kaari 19.
- 24 Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 18–23, 26–30, 181–182.
- 25 Brundage 1990, 552–558; Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 182–184. Naisen avioriksesta perusteena avioerolle uuden ajan alun Englannissa ks. Gowing 2005, 180–184, 188–191.
- 26 Österberg 2010, 168–169, 180; Aalto 1996, 188–190; Lamberg 2001, 129–134; Lidman 2008, 324–326; Eilola 2002, 121–125; Pylkkänen 1990, 87–88, 299–300. Ks. myös KrML Varkauden kaari 1. Biologian merkitys korostuu väistämättä etenkin tutkittaessa naisten ja miesten välisiä suhteita aikana ennen tehokkaita ehkäisymenetelmiä (Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 24).
- 27 Taussi Sjöberg 1996, 135–143, 150–151; Liliequist 2008, 1; Karras 2005, 59–60; Rublack 1999, 134–135; Aalto 1996, 191. Ks. myös Klemettilä 2008, 227; Salonen 2009, 227. Keskiaikaisesta avioliittoinstituutiosta pohjoismaissa tarkemmin ks. Korpiola 2009; Taussi Sjöberg 1994.
- 28 Thomson 1966, 4–7. Myös vuoden 1571 kirkkojärjestys toisti ajatuksen, jonka mukaan yhdessä makaavien ja asuvien liittoa on pidettävänä todellisena vaikka siitä puuttuisi kirkollinen vihkimys. Toki kirkon siunaus oli suositeltavin lähtökohta suhteelle.
- 29 Aalto 1996, 104; Ylikangas 2000, 174–177; Pylkkänen 1990, 82–83, 105–106, 237–238; Korpiola 2009, 23–26, 35–36, 347–351; Andersson 2004, 78; Thomson 1966, 10–13. Ks. lainkohdat: MEKL Naimakaari 3; KrML Naimakaari 3. Piikojen esiaviollisista suhteista ks. Lahtinen 2006, 43–47. Hovi-oikeuksiin ei juuri päätynyt esiaviollisiin suhteisiin liittyviä juttuja, koska ne eivät olleet kuoleamalla rangaistavia (Thunander 1993, 94).
- 30 MEKL Naimakaari 3. Ks. myös Ylikangas 2000, 176–177; Vigarello 2001, 13–14.
- 31 MEKL Naimakaari 3; KrML Naimakaari 3.
- 32 Österberg 2010, 166; Utriainen 2010, 53, 57; Aalto 1996, 11–12, 105, 113, 125; Pajujoja 1991, 16–21; Pylkkänen 1990, 105–106; Taussi Sjöberg, 141–143; Kostet 1998, 47–50; Thomson 1966, 15; Modéer 2010, 86–87. Kuninkaanvallan kasvusta kertoo myös vuonna 1540 annettu säädös, jolla kruunu kielsi rikosten yksityisen sopimisen, vaikkakin käytännössä sovintoja silti tehtiin edelleen (Letto-Vanamo 1991, 31). Siveysrikoksista 1600-luvun hovioikeuksissa ks. Thunander 1993, 93–116.
- 33 Österberg & Lindström 1988, 30; Aalto 1996, 97. Naisiin kohdistuneesta kirkkokurista 1600-luvun alussa ks. tarkemmin Pylkkänen 1990, 244–246.

- Kuitenkin jo vuoden 1563 patentissa raiskaus ja huoruus oli luokiteltu jumalallisen lain nojalla kuolemanrangaistuksen alaisiksi teoiksi, ja toisaalta vuoden 1608 maanlain vahvistuksessa kehoitettiin kivittämään uskonon kihlattu nainen ja tämän kumppani, mutta tällainen ankaruus jäi käytännössä toteuttamatta (ks. esimerkiksi Häthén & Nilsén, 2004, 53–54, 57).
- 34 Aalto 1996, 31–36; MEKL Naimakaari 2; KrML Naimakaari 2. Ks. myös Pylkkänen 1990, 246–249.
- 35 TRO 1624: 36v. Turussa vuonna 1645 kuulusteltu Erich Matsson vetosi aivan samalla tavalla naisosapuolen aktiiviseen sukupuolielämään. (TRO 1645: 261).
- 36 Avioliittolupaukseen vetoamisesta ks. esimerkiksi Thomson 1966, 10–13, 16–17; Strasser 2004, 64–65, 92; Lahtinen 2006, 46. Seksuaalirikoslainsäädännön ja raiskausrikosten tunnusmerkistön historiallisesta muuttuvuudesta ks. Utriainen 2010, 48–130; Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 179–236 (Bergenlöv). Seksuaalista väkivaltaa käsitellään tarkemmin edempänä.
- 37 TRO 1624: 36v. Ks. myös MEKL, Naimakaari 3. Samaa tapausta toteaa Thomson tuomioistuimien olleen usein tilanteessa, jossa salavuoteuteen syyllistynyt mies ei suostunut harkitsemaan avioliittoa ja vaihtoehdoksi jäivät sakot (Thomson 1966, 16).
- 38 Korpiola 2004, 68–71. Ks. myös Aalto 1996, 17–19, 113–114.
- 39 Österberg 2010, 147–153, 166–167; Taussi Sjöberg 1996, 150; Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 179–180, 237–240 (Bergenlöv); Strasser 2004, 12, 20–23, 29–30, 52–58, 173–174; Rublack 1999, 16–22, 26. Vähävaraisten julkisesta rankaisemisesta ks. Pajujoja 1991, 16–20; Pylkkänen 1990, 110. Kontrollioimaton seksuaalisuus liitettiin ensisijaisesti alempisäätyisiin naisiin (Katajala-Peltomaa & Toivo 2009, 26–27).
- 40 Ruotsissa lapsensurmaa koskeva lainsäädäntö alkoi tarkentua kuitenkin vasta 1600-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Suomessa asiaan on syventynyt väitöskirjassaan Mona Rautelin (Rautelin 2009). Uuden ajan alun lapsensurmarikostutkimuksen eurooppalaisena klassikkona voidaan hyvällä syyllä pitää Richard van Dülmenin teosta *Frauen vor Gericht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit* (Dülmen 1991). Ks. myös Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 237–289 (Bergenlöv).
- 41 TRO 1625: 14v. Ks. myös MEKL Korkeimpien syiden kaari 2; KrML Korkeimpien syiden kaari 2. Naimattomista äideistä myöhäiskeskiajan Tukholmassa ks. Lamberg 1998.
- 42 TB 1608: 5–7/3v–4v. Ks. myös MEKL Korkeimpien syiden kaari 2; KrML Korkeimpien syiden kaari 2.
- 43 Lidman 2008, 174, 232, 336–344; Roper 1999, 112–113, 88–89; Rublack 1999, 8–10. *Kona* oli alun perin tarkoittanut naista neutraalissa mielessä, mutta uuden ajan alussa sana sai kielteisiä merkityksiä. Termien *kona* ja *hora* käytöstä Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa ks. esimerkiksi TRO 1624: 36v, 55r–v; TRO 1645: 46–48, 58–59, 64, 261; TRO 1647: 305, loppuliite; TRO 1655: 19–22, 32, 198.

- 44 TRO 1645: 64.
- 45 TB 1601: 3/2v. Useiden Euroopan alueiden tuomiokirjoissa käytetään seksuaali- ja siveysrikosjutuissa sanaa sodomia johdannaisineen. Toisinaan se viittaa miesten väliin seksuaalisuhteisiin, toisinaan eläimeen sekaantumiseen, sukurutsaan tai johonkin muuhun, sanoin kuvailemattomaksi miellettyyn toimintaan. Usein, kuten tässä Schröderin tapauksessa, käsitteellä ei ole yksiselitteistä merkitystä; kyseessä näyttää olevan tapa korostaa syytetyn moninaista seksuaalista holtittomuutta.
- 46 TB 1604: 262–263/89v–90v.
- 47 Ks. esimerkiksi Korpiola 2009, 66–68; Österberg 2010, 166–167; Aalto 1996, 30–36, 195; Klemettilä 2008, 220–222.
- 48 Hassan Jansson 2002, 15; Andersson 2004, 78; Pylkkänen 1990, 77. Ks. myös Klemettilä 2008, 206. Siirtymästä kostolle perustuvasta sukuoikeudesta valvottuun oikeudenkäyttöön ks. Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 30–32 (Lindstedt Cronberg).
- 49 MEKL Valasakon kaari 11; KrML Valasakon kaari 13; Hassan Jansson 2002, 51–52, 162–166; Hassan Jansson 2006, 148–149; Utriainen 2010, 49–50; Andersson 2004, 78–80; Ylikangas 2000, 181–183; Pylkkänen 1990, 75; Karonen 1996, 88–89.
- 50 Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 179–180 (Bergenlöv); Ylikangas 2000, 181–182. Ks. samansuuntainen näkökulma eurooppalaisessa rikoshistoriassa: Dabhoiwala 2012, 145; Vigarello 2001, 27–30.
- 51 Uuden ajan alussa raiskaussyytteet ja etenkin langettavat tuomiot tosiaan olivat harvinaisia koko Ruotsin valtakunnassa, kuten Petri Karonen on artikkelissaan todennut. (Karonen 1996). En kuitenkaan usko syiden löytyvän tekijää koskevan lainsäädännön tai miehiin kohdistuvan, tekoja ehkäisevän sosiaalisen kontrollin ankaruudesta.
- 52 Naisiin kohdistuneista siveettömyyssyytteistä varhaismodernissa Euroopassa katso esimerkiksi Hassan Jansson 2002; Lidman 2008; Strasser 2004; Rublack 1999; Roper 1999. Huonon maineen vaikutuksesta ks. myös Pylkkänen 1990, 249.
- 53 Ks. esimerkiksi Strasser 2004, 12, 20–23, 29–30, 52–58, 173–174; Roper 1999, 7–9, 21, 109–110; Rublack 1999, 149–150; Utriainen 2010, 53–63; Lidman 2008, 317.
- 54 TB 1605: 96–97/284–284v.
- 55 Ks. myös Utriainen 2010, 54; Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 179–180 (Bergenlöv); Dabhoiwala 2012, 145.
- 56 TB 1617: 200–201/146v–147v, 204–205/149v, 219–220/159v.
- 57 Samanlaisia havaintoja on tehnyt tutkimuksessaan myös Seppo Aalto (Aalto 1996, 83–86).
- 58 TB 1616: 155–156/109–110, 161/114.
- 59 MEKL Naimakaari 10; KrML Naimakaari 3, 10; Pylkkänen 1990, 87–88; Aalto 1996, 91. Ks. myös Letto-Vanamo 1991, 30. Aviorikoksesta ja huo-
menlahja-instituutiosta ks. Korpiola 2009, 78–85; Ylikangas 1988, 78–96.

- 60 KrML Naimakaari 3. Palmikoiden leikkaaminen vahingoitti naisen kun-
niaa, ja tapa esiintyy monin paikoin niin rikoksena kuin rangaistuksena
keskiaikaisissa oikeuskäytännöissä. Se on rangaistavien tekojen joukossa
myös Kaupunginlain Tahallisen haavoittamisen kaaren 21. luvussa. Erään
raiskausyrityksen selvittämisen yhteydessä Tukholman raati tivasikin syyte-
tyltä, miksi tämä oli muun väkivallan lisäksi leikannut toisen miehen mor-
siamelta kiharan (TB 1616, 338–339/54–55). Nenän ja korvien silpominen
taas kuului monen Euroopan alueen perinteisiin erilaisten siveysrikosten
yhteydessä, ja vastaavia käytänteitä esiintyy edelleen omankädenoikeute-
na muun muassa joissakin Aasian maissa (ks. Lidman 2010, 186, 204–206,
238). Turun vuoden 1647 tuomiokirjassa mainitaan hovioikeuden mää-
ränneen Brita Thomasdatterin ruoskittavaksi kaakinpuussa, menettämään
toisen korvansa ja karkotettavaksi koko Suomen alueelta (TRO 1647: 305,
loppuliite).
- 61 On kiinnostavaa, että kaupunginlaissa myös huorin tehnyt aviomies voitiin
tuomita rakastajattarin hapeärangaistukseen ellei hän selviytynyt sakois-
ta. Tämä kuitenkin koski vain niitä tapauksia, joiden naisosapuoli oli naima-
ton. (MEKL Naimakaari 10). Ks. myös Lamberg 2001, 130.
- 62 Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002, 182–191, 202–204 (Ber-
genlöv); Hassan Jansson 2002, 293–298; Taussi Sjöberg 1996, 157–161;
Pylkkänen 1990, 89–90. Ks. myös Vigarello 2001, 48.
- 63 KrML Varkauden kaari 1.
- 64 KrML Varkauden kaari 1.
- 65 MEKL Naimakaari 10; Hassan Jansson 2002, 165; Andersson 2004, 78; Aal-
to 1996, 93–102; Ylikangas 2000, 183–186; Pajuoja 1991, 17–18. Esimerkki-
nä leuteroinnista mainittakoon, että vuonna 1642 Turun hovioikeus muunsi
toistuvasta huoruudesta kuolemaan tuomitun miehen rangaistuksen pakko-
työksi (Pajuoja 1991, 18). Ruotsin valtakunnassa vallinneesta kiellosta vedo-
ta hovioikeuten rikosjutuissa ks. Pihlajamäki 2004b. Asianomistajuudesta
ja uhrin asemasta ks. Bergenlöv, Lindstedt Cronberg & Österberg 2002,
25–56 (Lindstedt Cronberg).
- 66 Kuningas Kaarle IX, maanlain vahvistus vuodelta 1608 (ks. esimerkiksi
Häthén & Nilsén, 2004, 56).
- 67 TRO 1646: 82–83.
- 68 Toropainen 2010; TRO 1642: 263–368; TRO 1643: 391–407.
- 69 TB 1604: 184–186/15–16v, 191/21–21v.
- 70 TRO 1645: 46–48, 58–59; TRO 1646: 85–88. Vastaavia huomioita tahdon-
vastaisuuden merkityksen muutoksista Ruotsin valtakunnan raiskausrikos-
kriteereissä ennen ja jälkeen vuoden 1734 lain ks. Andersson 2004, 78–89.
- 71 TB 1604: 191/21–21v, 199/28v.
- 72 TRO 1624: 55r–v. Ks. myös MEKL Korkeimpien syiden kaari 3. Nikula
viittaa Turun kaupungin historiassaan hyvin samankaltaiseen tapaukseen
vuodelta 1593: vaimo syytti Tukholmasta viiden vuoden jälkeen löytynyt-

- tä miestänsä perheensä hylkäämisestä ja vieraan naisen kanssa yhteen lyötäytymisestä. Mies ei halunnut syyttää vaimoaan mistään ja tuomioksi tuli mestaus. (Nikula 1987, 156–157).
- 73 TB 1600: 124–127/142v–145, 130–132/149v–151. Vastaajan tuli mennä valalle syyttömyydestään, jos hänen huhuttiin syyllistyneen rikokseen tai kun joku nosti kanteen häntä vastaan. Vakavimmissa jutuissa vala vahvistettiin myötävannojen avulla. (Letto-Vanamo 1991, 39).
- 74 TB 1600: 130–132/149v–151.
- 75 Keskiaikaisen siveyskulttuurin ilmenemisestä varhaismodernilla kaudella ks. Österberg 2010; Liliequist 2008; Utriainen 2010, 53–55; Ylikangas 2000, 174–176.
- 76 Ks. esimerkiksi Österberg & Lindström 1988; Aalto 1996, 107; Brundage 1990, 576–595; Dabhoiwala 2012, 11–16.
- 77 Oikeushistorian ”pitkästä keskiajasta” ks. esimerkiksi Letto-Vanamo 1991, 30–31.
- 78 Seksuaalisuuden ja siihen liittyvien asenteiden asteittaisesta liberalisoitumisesta valistuksen kaudelta alkaen ks. Dabhoiwala 2012.
- 79 Tämä näkökulma auttaa myös ymmärtämään tämän päivän monikulttuurisen yhteiskunnan haasteeksi nousseen kunniaan liittyvän väkivallan rakenteita: kyse on patriarkatin kollektiivisen kunnian hahmottumisesta naisen siveyden kautta, mikä vaatii ”rikkomusten” ennaltaehkäisyä kontrolloimalla tai niiden omakätistään rankaisemista häpeän välttämiseksi. Sekä miehet että naiset kasvavat edellyttämään ja noudattamaan näitä sukupuolirooleja.
- 80 Tunnuksmerkistöihin liittyvästä keskustelusta vuoden 1998 lainuudistuksen yhteydessä ks. Utriainen 2010, 114–126.
- 81 Ks. Vigarello 2001, 2–3, 24.
- 82 Häpeän ja seksuaalisuuden tematiikasta tarkemmin ks. Lidman 2011a, 109–139. Ks. myös Jokila 2010; Utriainen 2010.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Turku, Turun kaupunginarkisto
TRO vuosilta 1624–1655.

Painetut lähteet

Ljungo Tuomaanpojan lainsuomennokset I. Maanlain ja kaupunginlain teksti, toim. Martti Ulkuniemi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vaasa 1975. (KrML; MEKL)

Stockholms stads tänkeböcker från år 1592 (D. 3–9, 1600–1617). Stockholms stadsarkiv, Stockholm 1953–1968. (TB)

Kirjallisuus

- Aalto, Seppo: *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esi-valta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996.
- Andersson, Ulrika: *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Bokbox förlag, Lund 2004.
- Bergenvall, Eva, Lindstedt Cronberg, Marie & Österberg, Eva: *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnmord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Nordic Academic Press, Lund 2002.
- Breit, Stefan: *'Leichtfertigkeit' und ländliche Gesellschaft. Voreheliche Sexualität in der frühen Neuzeit*. Oldenbourg, München 1991.
- Brundage, James A.: *Law, sex, and Christian society in medieval Europe*. University of Chicago Press, Chicago 1990.
- Dabhoiwala, Faramarz: *The Origins of Sex: A History of the first sexual Revolution*. Allen Lane, London 2012.
- Dülmen, Richard van: *Frauen vor Gericht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit*. Fischer, Frankfurt am Main 1991.
- Eilola, Jari: 'Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin'. Patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle*. Toim. Piia Einonen & Petri Karonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Gowing, Laura: *Domestic dangers. Women, Words and Sex in Early Modern London*. Clarendon Press, Oxford 2005.
- Hassan Jansson, Karin: *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800*. Uppsala universitet, Stockholm 2002.
- Hassan Jansson, Karin: *Väldsgärning, illgärning, ogärning. Könskodat språkbruk och föreställningar om våld i den medeltida landslagen. Våld. Representation och verklighet*. Toim. Eva Österberg & Maria Lindstedt Cronberg. Nordic Academic Press, Lund 2006.
- Häthén, Christian & Nilsén, Per: *Svensk historisk lagbok. Rättshistoriska källtexter*. Studentlitteratur, Lund 2004.
- Jokiahho, Mika: *Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden. Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla (1540–1690). Rikos historiassa*. Toim. Olli Matikainen. Jyväskylän historiallinen yhdistys, Jyväskylä 2000.
- Jokiahho, Mika: *Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä. Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle*. Toim. Piia Einonen & Petri Karonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Jokila, Helena: *Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta. Raiskauksen ja muiden seksuaalirikosten oikeudellisen tiedot konstruktioit*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki 2010.

- Karonen, Petri: Raiskaus – lähes tuntematon rikos 1500- ja 1600-luvulla? *Laitto-
muuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäivään*. Toim. Sari
Forström. Yliopistopaino, Helsinki 1996.
- Karras, Ruth Mazo: *Sexuality in medieval Europe: Doing unto others*. Routledge,
New York 2005.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria: *Noitavaimo ja neitsytäiti. Naisten
arki keskiajalta uudelle ajalle*. Atena, Keuruu 2009.
- Klemettilä, Hannele: *Keskiajan julmuus*. Atena, Jyväskylä 2008.
- Korpiola, Mia: *Between betrothal and bedding: Marriage formation in Sweden
1200–1610*. Brill, Leiden; Boston 2009.
- Korpiola, Mia: Kyrkotukt för hela folket: hertig Gustafs av Saxen 'horerij' och luth-
ersk kyrkodisciplin i Sverige på 1500- och 1600-talen. *Norden, rätten, his-
toria. Festskrift till Lars Björne*. Toim. Jukka Kekkonen, Pia Letto-Vanamo,
Päivi Paasto & Heikki Pihlajamäki. Suomalainen lakimiesyhdistys, Saari-
järvi 2004.
- Kostet, Juhani: *Turun raadista käräjäoikeuteen. Oikeuslaitoksen turkulaisia vaihei-
ta keskiajalta toisen vuosituhannen lopulle*. Gummerus, Jyväskylä 1998.
- Lahtinen, Anu: Piika: nuori, naimaton palvelusnainen 1300–1600. *Työteläs ja
uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Toim.
Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden
Seura, Helsinki 2006.
- Lamberg, Marko, Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna (toim.): *Keskiajan avain*.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.
- Lamberg, Marko: *Dannemännens i stadens råd. Rådsmanskretsen i nordiska köp-
städer under senmedeltiden*. Stockholmia förlag, Borås 2001.
- Lamberg, Marko: Med mjölk i spenarna men utan man. Ogifta mödrar i senmedel-
tidens Stockholm. *Historisk tidskrift för Finland*. 83 (3) 1998, 489–512.
- Letto-Vanamo, Pia: *Oikeuden Eurooppa. Luentoja oikeushistoriasta*. Helsingin yli-
opisto, Jyväskylä 1998.
- Letto-Vanamo, Pia: Tuomioistuininmenettelyn historiaa. Rahvaan oikeudenkäytös-
tä valtiolliseen prosessiin. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallas-
ta moderniin oikeuteen*. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Jyväskylä
1991.
- Lidman, Satu: *Häpeä! Nöyryyttämisen ja häpeämisen jäljillä*. Atena, Jyväskylä
2011(a).
- Lidman, Satu: Häpeää kunnian takia. Varhaismoderneista rangaistuksista ja mo-
raalista. *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Toim. Siru Kainulai-
nen & Viola Parente-Capková. Turun yliopisto, Turku 2011(b).
- Lidman, Satu: Pikku Bärbl opettajan kammarissa. Lapsen seksuaalisesta hyväk-
sikäytöstä 1600-luvun Münchenissä. *Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuole-
masta ja kehosta*. Toim. Jari Eilola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Hel-
sinki 2009.
- Lidman, Satu: *Zum Spektakel und Abscheu. Schand- und Ehrenstrafen als Mittel öf-*

- fentlicher Disziplinierung in München um 1600*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2008.
- Liliequist, Jonas: Pigans nej, det är hennes ja. Då hon säger mest nej, då vill hon helst ha. Om gränsen mellan frieri, förförelse och sexuellt tvång i 1600- och 1700-talens Sverige. *Nätverket – Kulturforskning i Uppsala*. (15) 2008, 106–116.
- Modéer, Kjell Å.: *Historiska rättskällor i konflikt. En introduktion i rättshistoria*. Santérus, Stockholm 2010.
- Nikula, Oscar: *Turun kaupungin historia 1521–1600*, I nide. Turun kaupunki, Turku 1987.
- Pajuoja, Jussi: Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Jyväskylä 1991.
- Pihlajamäki, Heikki, Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi: *Keskiajan oikeushistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.
- Pihlajamäki, Heikki: *Johdatus varhaismoderniin oikeushistoriaan*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2004(a).
- Pihlajamäki, Heikki: 'At synd och laster icke skall blifwa ostraffade': straffrätligt appellationsförbud i svensk rättshistoria. *Norden, rätten, historia. Festskrift till Lars Björne*. Toim. Jukka Kekkonen, Pia Letto-Vanamo, Päivi Paasto & Heikki Pihlajamäki. Suomalainen lakimiesyhdistys, Saarijärvi 2004(b).
- Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.): *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011.
- Pylkkänen, Anu: *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1990.
- Rautelin, Mona: *En förutbestämd sanning: barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Nordprint, Helsinki 2009.
- Roper, Lyndal: *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*. Campus, Frankfurt am Main 1999.
- Ranta, Raimo: *Turun kaupungin historia 1600–1721*, II nide. Lounaisrannikko, Turku 1975.
- Rublack, Ulinka: *The Crimes of Women in Early Modern Germany*. Clarendon Press, Oxford; New York 1999.
- Salonen, Kirsi: *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2009.
- Setälä, Päivi: *Pohjoisen renessanssin nainen. 1500- ja 1600-luvun naishistoriaa*. Ota-va, Helsinki 2002.
- Sorainen, Antu: Siveellisyys ja seksuaalisuus Suomen rikosoikeustieteessä. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Toim. Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011.
- Strasser, Ulrike: *State of Virginitiy. Gender, Religion, and Politics in an Early Modern Catholic State*. The University of Michigan Press, Ann Arbor 2004.

- Taussi Sjöberg, Marja: *Giftas och skiljas. Kvinnan, mannen och äktenskapet. Kvinnohistoria. Om Kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Toim. Yvonne Hirdman et al. Sveriges Utbildningsradio, Oskarshamn 1994.
- Taussi Sjöberg, Marja: *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*. Atlantis, Stockholm 1996.
- Thomson, A.: *Otidigt sängelag. En rättshistorisk studie*. Carl Bloms boktryckeri, Lund 1966.
- Thunander, Rudolf: *Hovrätt i funktion. Göta Hovrätt och brottmålen 1635–1699*. Nerenius & Santérus, Lund 1993.
- Toropainen, Veli Pekka: Porvari Hoenin kuolema. *Aninkainen. Turun Seudun Sukututkijat ry:n jäsenlehti*. 2010/1, 5–7.
- Utriainen, Terttu: *Raiskaus rikosoikeudellisenä ongelmana*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2010.
- Vigarello, Georges: *A history of rape. Sexual violence in France from the 16th to the 20th century*. Käänt. Jean Birrell. Polity, Cambridge 2001.
- Ylikangas, Heikki: *Valta ja väkivalta keski- ja uuden ajan taitteen Suomessa*. WSOY, Juva 1988.
- Ylikangas, Heikki: *Aikansa rikos historiallisen kehityksen valaisijana*. WSOY, Helsinki 2000.
- Österberg, Eva: *Friendship and Love, Ethics and Politics. Studies in Medieval and Early Modern History*. Central European University Press, Budapest; New York 2010.
- Österberg, Eva & Lindström, Dag: *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia Historica Upsaliensia 152, Uppsala.